

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Simpozij u povodu 300. obljetnice rođenja Immanuela Kanta (1724–2024): Kant

Babić, Mile; Mujkić, Asim

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/834>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

KANTOVA IDEJA UNIVERZITETA U DOBA TEHNOZNANSTVENOG OBRAZOVANJA

*Tonči Valentić**

Sažetak: Kantova artikulacija ideje univerziteta koja počiva na prosvjetiteljskoj viziji sveučilišta kao institucije temeljne za razvoj učenosti, u historijskome smislu predstavlja artikulaciju klasične ideje modernog, humboldtovskog tipa sveučilišta i u nju su utkani i brojni elementi koji posjeduju trajnu aktualnost zbog sveobuhvatne antropološke paradigme po kojoj je svrha istinskog univerziteta razvoj čovjekovih moći i razvoj čovjeka kao osobe, građanina i uopće kao ljudskog bića. Međutim, unatoč trajnoj aktualnosti teze koju Kant postavlja u svom spisu “Spor fakulteta”, gdje ideja univerziteta predstavlja svojevrsnu regulativnu ideju, koja je tek kao takva uvjet mogućnosti njegova ozbiljenja kao institucije, danas se nalazimo u vremenu prevlasti tehnoznanstvene paradigme u kojoj se humanistička paradigma čovjeka izokreće u “znanstveno robovanje”, pri čemu je filozofija u suvremenom okviru sveučilišnoga obrazovanja u informacijskome društvu s vladavinom *tehnosfere* postala neutralizirani oblik “duhovnoga bitka”.

Ključne riječi: Kant, univerzitet, tehnoznanost, autonomija, kibernetika

Kantovo djelo “Spor fakulteta” (na njemačkom “Der Streit der Fakultäten”) predstavlja jedan od važnijih tekstova Immanuela Kanta. Ovaj esej, objavljen 1798. godine, istražuje ulogu različitih područja znanja u društvu i obrazovanju te postavlja pitanje o njihovom međusobnom odnosu i autoritetu. Jedan od ključnih aspekata koji Kant istražuje u ovom djelu jest sukob između tri glavnih fakulteta njemačkih sveučilišta tog vremena: teologije, prava i filozofije (Kant, 1991). Kant propituje koji od ovih fakulteta ima pravo na najviši autoritet u društvu, ali i u obrazovanju. Ovaj sukob između fakulteta predstavlja širi sukob između različitih područja znanja i vlasti koje su povezane s njima. Jedna od ključnih kritika koju Kant iznosi u “Sporu fakulteta” odnosi se na pretenziju teologije da ima apsolutni autoritet nad ostalim fakultetima. Kant ističe da teologija, iako važna u svojoj ulozi u tumačenju moralnih pitanja i duhovnog vođenja, ne bi trebala imati monopol nad znanjem i obrazovanjem.

* doc. dr. sc., Tekstilno-tehnološki fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Prilaz baruna Filipovića 28a, Zagreb, tvalentic@ttf.hr

Umjesto toga, Kant zagovara autonomiju svakog fakulteta u okviru svojeg područja te stavlja naglasak na važnost filozofije kao temeljnog područja koje povezuje sve druge oblasti znanja.

Ovo je ukratko skicirana temeljna Kantova ideja kojom je protkan ovaj spis. Međutim, iako Kantov pristup afirmira autonomiju svakog fakulteta, njegova kritika teologije kao osnove za apsolutni autoritet također je kritizirana. Neki su filozofi argumentirali da je Kant, iako zagovara autonomiju različitih oblasti znanja, i dalje zadržao privilegiran položaj filozofije nad drugima. Ovakva kritika sugerira da Kantovo shvaćanje autonomije fakulteta može biti ograničeno u određenoj mjeri te da možda nije dovoljno promicao ravnopravnost između različitih disciplina. Osim toga, neki su kritičari ukazali na to da Kantova analiza “Spora fakulteta” ne uzima u obzir evoluciju obrazovanja i znanja koja se dogodila nakon njegova vremena. U suvremenom kontekstu, područja kao što su znanost, tehnologija i društvene znanosti dobila su značajnu važnost, što bi moglo utjecati na dinamiku “spora” između fakulteta. Naravno, “Spor fakulteta” Immanuela Kanta predstavlja važno djelo u filozofiji obrazovanja i uložila znanja u društvu jer njegova analiza sukoba između teologije, prava i filozofije pruža duboke uvide u prirodu akademskih disciplina i njihovih međusobnih odnosa. Međutim, kritički osvrti na Kantov pristup ukazuju na potrebu za daljnjim istraživanjem i raspravom o ovoj temi, posebno u svjetlu suvremenih promjena u obrazovanju i društvu.

Naime, Kantova artikulacija ideje univerziteta kao institucije ključne za razvoj učenosti, zasnovana na prosvjetiteljskoj viziji, predstavlja klasičnu ideju modernog sveučilišta koja je kasnije razvijena u Humboldtovom konceptu. Ta ideja naglašava važnost akademske slobode, kritičkog mišljenja i cjelovitog obrazovanja za pojedinca i društvo u cjelini (Kant, 2000). Međutim, kad se ova ideja primijeni na današnje sveučilišne sustave, suočavamo se s nizom izazova i kritika. Jedna od temeljnih kritika dolazi iz vrlo utjecajnog djela *Teorija neobrazovanosti* suvremenog austrijskog autora Konrada Liessmanna. Ova teorija se bavi nedostatkom fokusa na istinsko obrazovanje i razvoj kritičkog mišljenja na suvremenim sveučilištima. Liessmann ističe kako suvremena sveučilišta sve više podliježu komercijalizaciji i tržišnim pritiscima, što dovodi do gubitka njihove osnovne svrhe – poticanja intelektualnog razvoja, stvaranja kritički osviještenih građana i promicanja istraživačkog duha (Liessmann, 2008). Primjerice, jedan od glavnih problema današnjih sveučilišta je pretjerani naglasak na kvantiteti umjesto kvalitete. Povećana potražnja za visokim obrazovanjem dovela je do povećane konkurencije među sveučilištima, što ih tjera da se fokusiraju na privlačenje što

većeg broja studenata i generiranje prihoda, umjesto na pružanje visokokvalitetnog obrazovanja. To može rezultirati snižavanjem akademskih standarda, lakšim kurikulumima i manjim naglaskom na kritičkom razmišljanju. Glavna kritika najviše je usmjerena prema kontaminaciji obrazovnog sustava i sustava znanosti principima neoliberalne ekonomske paradigme.

Drugi problem koji proizlazi iz komercijalizacije sveučilišta jest naglasak na tržišno orijentiranim disciplinama, poput poslovnog ili tehnološkog područja, na račun humanističkih i društvenih znanosti. To može dovesti do degradacije humanističkih vrijednosti, gubitka interdisciplinarnog pristupa te ograničavanja raznolikosti perspektiva i ideja koje su ključne za razvoj cjelovite osobnosti. Također, administrativni teret na sveučilištima sve više raste, što može ograničiti akademsku slobodu i kreativnost profesora i istraživača. Birokratski zahtjevi, administrativna pravila i procedure mogu smanjiti fleksibilnost sveučilišnih programa i otežati inovacije u nastavi i istraživanju. Kritika univerziteta danas u Liesmannovoj *Teoriji neobrazovanosti* također seže u pitanje diverzifikacije studenata i inkluzivnosti na sveučilištima koja se suočavaju s izazovima u prilagođavanju kurikuluma i nastavnih pristupa raznolikoj populaciji studenata kako bi osigurala da svi imaju jednaku priliku za obrazovanje.

U krajnjoj liniji, iako Kantova vizija sveučilišta kao institucije razvoja učenosti ima svoje temelje u prosvjetiteljskom razmišljanju i Humboldtovom konceptu, suvremena sveučilišta se moraju suočiti s mnogim izazovima kako bi ostvarila tu viziju u današnjem kontekstu. Kritike poput Liessmannove *Teorije neobrazovanosti* pružaju važan podsjetnik na važnost povratka temeljima sveučilišnog obrazovanja i naglašavanje autentičnih vrijednosti učenja, kritičkog razmišljanja i intelektualnog razvoja (Whitehead, 2021). Kritička analiza Immanuela Kanta "Spor fakulteta" iz perspektive Liessmannovog društva neobrazovanosti zahtijeva duboko razumijevanje obaju koncepta i njihovih implikacija. Kantova djela, posebno "Spor fakulteta", naglašavaju važnost obrazovanja i intelektualnog razvoja kao ključnih elemenata za napredak društva. S druge strane, Liessmannovo društvo neobrazovanosti sugerira da se društvo sve više okreće prema masovnoj potrošačkoj kulturi, gubeći dublje intelektualne vrijednosti. Kantov "Spor fakulteta" analizira nedostatke visokog obrazovanja u svom vremenu, ističući potrebu za reformom i poboljšanjem sustava obrazovanja. On naglašava važnost kritičkog razmišljanja, autonomije uma i razvoja moralne svijesti. Kantova ideja o obrazovanju kao sredstvu osnaživanja pojedinca i društva suprotstavlja se Liessmannovoj tezi o sveprisutnoj površnosti i pasivnosti u društvu.

Liessmannovo društvo neobrazovanosti karakterizira preokupacija masovnom kulturom, medijima i instant zadovoljstvima, dok se intelektualne vrijednosti marginaliziraju ili zanemaruju. Ovo društvo promovira konsumerizam i brzu zabavu umjesto promišljenog razmišljanja i intelektualnog angažmana. U takvom kontekstu, Kantova ideja o intelektualnoj autonomiji i moralnoj odgovornosti može se činiti sve više izgubljenom ili neprikladnom. Kritička analiza ovih perspektiva može ukazati na značajne sukobe između ideala koje promiče Kant i realnosti koju opisuje Liessman. Dok Kant inzistira na važnosti obrazovanja kao temelja slobode i moralne svijesti, Liessman upućuje na opasnost od površnog konsumerizma. Međutim, moguće je vidjeti i kako Kantova ideja o obrazovanju i autonomiji uma može poslužiti kao protuargument za rastuću neobrazovanost u društvu. Možda bi se Kantove ideje trebale reinterpretirati i primijeniti na suvremene kontekste kako bi se odgovorilo na izazove koje postavlja društvo neobrazovanosti.

U svom djelu Kant postavlja temeljno trojstvo od kojega se sastoji univerzitet i koje će idućih stotinu i pedeset godina biti osnova obrazovanja, pa tako i regulatornim modelom za osnivanje Zagrebačkog sveučilišta 1874. godine: univerzitet se dijeli na teološki, pravni i medicinski fakultet, pri čemu se prvi bavi vječnom dobrobiti svakog pojedinca, drugi građanskom dobrobiti kao članom društva, a treći tjelesnom dobrobiti pojedinca (Kant, 1991: 36). Opisujući njihove osobitosti, navodi ključnu stvar – bez osnivanja filozofskog fakulteta, nema opravdanosti ni za ova tri prethodna, odnosno on jamči za “istinu naučavanja” (s jedne strane, “historijske spoznaje”, a s druge “čistih umnih spoznaja”) koji se fundamentalno razlikuje od teologije, prava i medicine zato što je utemeljen na slobodi i istini, dok su ova tri posvećena koristi koja je “moment drugog reda” (Kant, 1991: 42). Time Kant postaje prvi filozof koji jasno artikulira ideju da je svrha univerziteta omogućiti razvoj probuđenom zajedništvu čovjeka u njegovoj slobodi, što nipošto nije zajednica istraživača (znanost), nego zajednica traganja za istinom (filozofija). Trud oko toga da regulativna ideja univerziteta postane konstitutivnom idejom istinskog univerziteta (Despot, 1991) istodobno je i borba protiv prividnog univerziteta kao znanstvenog pogona produkcije i reprodukcije znanosti i znanstvenih kadrova, odnosno, kao što to precizno i lucidno navodi Branko Despot u predgovoru Kantovu spisu, “potencijalnog roblja za popunjavanje praznih radnih mjesta u odgovarajućim sektorima obezglavljenog društvenog bitka” (Despot, 1991: 17).

Iz tog horizonta, znanstvena je istina bit, svrha i moć znanosti, stoga ona nikad nije vrijednosno neutralna, što je već apostrofirao Kant, a radikalno

tematizirao već spomenuti Liessmann. Sve što može biti vrijedno jest vrijedno zato što je znanstveno primjenjivo, izračunljivo, kalkulabilno i pragmatično, a rezultat toga jest da ona postaje jedini važeći kriterij svih mogućih vanznanstvenih istina, pri čemu filozofske i religijske istine postaju bez-vrijedne istine. Ovdje dolazimo do sukoba između Kantova razmatranja uloge univerziteta i filozofije koja u suvremenom okviru sveučilišnoga obrazovanja u informacijskome društvu s vladavinom tehnosfere postaje neutralizirani oblik “duhovnoga bitka”. Stavimo li po strani kasnije nastali Nietzscheov spis “O budućnosti naših obrazovnih ustanova”, ideja univerziteta doista je posljednji puta filozofski progovorila kroz Kanta koji je univerzitet u njegovoj ideji promislilo iz njegove čiste autonomne umnosti, pri čemu moć uma postaje za njega fundament univerziteta. Zato postaviti pitanje o univerzitetu “danas” postaje nemoguće ako nemamo pred očima duhovni uvid koji jedinstvo i ustrojstvo univerziteta vidi isključivo iz perspektive “naravi čovjeka” i njegove slobode, a filozofski fakultet shvaća kao onaj koji je utemeljen na slobodi kao autonomiji čistog uma i tek on (u spoju s teologijom, pravom i medicinom) čini cjelinu univerziteta. Tehno-znanstveni postav današnjeg visokog obrazovanja stoga nema više ništa zajedničko s Kantovom ili Nietzscheovom idejom univerziteta jer univerzitet svodi ili na ideološko-politički locus samolegitimacije postojećeg poretka znanja kao hegemonizirajućeg diskursa, ili na tehnički pogon proizvodnje specijalizirane radne snage u okvirima samoperpetuirajuće administrativne jalovosti pri čemu se umjesto znanja prodaje “dosadna činovnička piljevina” (Urbančić). Sve u svemu, rezultat je univerziteta kao dezorganizirani konglomerat različitih prirodoznanstvenih i tehničkih znanosti (sada s naglaskom na tzv. STEM područje) koji je izgubio svoje unutrašnje jedinstvo, svrhu i smisao. Istinska reorganizacija univerziteta iz takve je perspektive nemoguća, jer takav znanstveno-tehničko-kibernetički sklop proizvodi svoj svijet znanstvene istine i znanstvene slobode koja nije sloboda koja se nalazi u pravoj naravi čovjeka (Despot, 1991: 16). Reduciranje čovjeka samo na znanost i redukcija istine samo na znanstvenu istinu ustvari je apsolutno porobljavanje čovjeka umjesto poticanja intelektualnog razvoja, stvaranja kritički osviještenih građana i promicanja istraživačkog duha. Povratak Kantu više nije moguć, ali još uvijek je moguće, kako anegdotalno navodi Mark Twain, “učiniti sve da nam školovanje ne upropasti obrazovanje”.

Literatura

- Despot, Branko. *Despotova predavanja 1985–1986, Ideja slobode u razdoblju tzv. njemačkog klasičnog idealizma*, sabrao i za tisak priredio Dimitrije Savić, Demetra, Zagreb 2022.
- Despot, Branko. Predgovor – Univerzitet kao znanstvena ustanova ili čovjek kao znanstveno robovanje, u: Kant, Immanuel – Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph – Nietzsche, Friedrich. *Ideja univerziteta*, prir. Branko Despot, Globus, Zagreb 1991, 7–17.
- Kant, Immanuel. Odgovor na pitanje: Što je prosvjetiteljstvo?, u: Kant, Immanuel. *Pravnopolitički spisi*, prir. Zvonko Posavec, Politička kultura, Zagreb 2000, 33–41.
- Kant, Immanuel. Spor fakulteta, u: Kant, Immanuel – Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph – Nietzsche, Friedrich. *Ideja univerziteta*, prir. Branko Despot, Globus, Zagreb 1991, 19–122.
- Liessmann, Konrad Paul. *Teorija neobrazovanosti: zablude društva znanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2008.
- Whitehead, Alfred North. *Ciljevi obrazovanja i drugi ogledi*, Fedon, Beograd 2021.

KANT'S IDEA OF THE UNIVERSITY IN THE ERA OF TECHNO-SCIENTIFIC EDUCATION

Summary: Kant's articulation of the idea of the university, which is based on the Enlightenment vision of the university as an institution fundamental to the development of learning, in a historical sense represents the articulation of the classical idea of a modern, Humboldt type of university, and numerous elements are woven into it that possess permanent relevance due to the comprehensive anthropological paradigm according to which the purpose of a true university is the development of man's powers and the development of man as a person, as a citizen and as a human being in general. However, despite the permanent topicality of the thesis that Kant puts forward in his writing "The Conflict of the Faculties", where the idea of a university represents a kind of regulative idea, which is only as such a condition for the possibility of its realization as an institution, today we find ourselves in a time of dominance of the technoscientific paradigm in which the humanistic paradigm of man is reversed into "scientific slavery", whereby philosophy in the contemporary framework of university education in the information society with the rule of the technosphere has become a neutralized form of "spiritual being".

Keywords: Kant, university, education, technosphere

